

Η αναβίωση της διαλέκτου της Καππαδοκίας

Του **Μαρκ Γιάνσε**,
ερευνητή
καθηγητή
Αρχαίων και
Μικρασιατικών
Ελληνικών στο
Πανεπιστήμιο της
Γάνδης

Καππαδοκία ονομαζόταν η αρχαία περιοχή της Μικράς Ασίας η οποία αρχικά περιλάμβανε και τον Πόντο. Ο γεωγράφος Στράβων αναφέρει ότι Καππαδόκες και Πόντιοι ήταν «ὁμόγλωττοι». Δυστυχώς, δεν γνωρίζουμε την μορφή της αρχαίας καππαδοκικής γλώσσας, όμως ο Βασίλειος ο Καισαρείας, που ήταν φυσικός ομιλητής της, βεβαιώνει ότι δεν ήταν ελληνική. Ένα σημαντικό στοιχείο προέρχεται από τον Ηρόδοτο, ο οποίος αναφέρει ότι οι Καππαδόκες ονομάζονται Σύροι από τους Έλληνες, αλλά Καππαδόκες από τους Πέρσες. Σε άλλο σημείο ο ίδιος τους ονομάζει «Σύρους Καππαδόκας». Σύμφωνα με τον Στράβωνα, αυτοί οι «Σύροι Καππαδόκας» ονομάζονταν και Λευκόσυροι. Είναι πιθανό να πρόκειται για απογόνους των Χετταίων ή Χιτιτιτών, που κυριάρχησαν στην Μικρά Ασία και την Συρία, ορμώνοντες από την πρωτεύουσά τους, την Χαττούσα της Καππαδοκίας, κατά την περίοδο 1700-1200 π.Χ. Έτσι, μπορεί δικαίως να υποθέσει κανείς ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Καππαδόκες σχετιζόταν και με την γλώσσα των Χετταίων.

Μετά την πτώση της αυτοκρατορίας των Χετταίων, η Καππαδοκία γνώρισε την εισβολή, διαδοχικά, των Φρυγίων, των Κιμμερίων και των Μήδων, προτού γίνει περσική σατραπεία, με την ονομασία Κατπατούκα. Τελευταίος σατράπης της υπήρξε ο Αριαράθης, ο οποίος αρνήθηκε να υποταχθεί στον Αλέξανδρο τον Μέγα και ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Καππαδοκίας το έτος 332 π.Χ. Οι Αριαραθίδες, αν και περσικής καταγωγής, ήταν φιλέλληνες, όπως προκύπτει και από τις επωνυμίες τους: ο Αριαράθης Ε΄ (163-130 π.Χ.) έφερε την επωνυμία «Εύσεβης Φιλοπάτωρ» και συνέβαλε σημαντικά στον εξελληνισμό της Καππαδοκίας. Η διαδικασία αυτή ενισχύθηκε μετά την ρωμαϊκή προσάρτηση της περιοχής το 17 μ.Χ. από τον Τιβέριο, ο οποίος μετονόμασε την πρωτεύουσα από Μάζακα σε Καισάρεια. Σύμφωνα

με τον Στράβωνα, στην εποχή του, πολλοί αυτόχθονες λαοί της Μικράς Ασίας είχαν ήδη απωλέσει τις φυσικές τους γλώσσες. Οι Εβραίοι της διασποράς είχαν εξελληνιστεί από καιρού. Η εβραϊκή Πεντάτευχος (Τορά) μεταφράστηκε στα ελληνικά από τους Εβδομήκοντα κατά τον 3ο αι. π.Χ. προς χάριν των Αλεξανδρινών Εβραίων, ενώ επίσης οι Επιστολές των Αποστόλων γράφτηκαν όλες στα ελληνικά, περιλαμβανομένης και της πρώτης Επιστολής του Πέτρου, η οποία απευθύνεται στην «διασπορά της Καππαδοκίας».

Σύμφωνα με τον Ιερώνυμο, έως το 400 μ.Χ. ολόκληρη η Ανατολή μιλούσε ελληνικά. Όμως, ακόμη και οι Καππαδόκες Πατέρες της

Εκκλησίας, οι οποίοι έγραφαν σε άψογα ελληνικά, παραδέχονταν ότι ήταν δίγλωσσοι. Όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση γλωσσικής επαφής, η μητρική αφήνει τα σημάδια της στην δεύτερη γλώσσα.

Οι Καππαδόκες ήταν γνωστοί «βαρβαρόφωνοι», όρος ο οποίος περιγράφει ανθρώπους που «μιλούν κακά ελληνικά», κατά τα λεγόμενα του Στράβωνα. Η βαριά, «χωριάτικη» προφορά θα πρέπει να αποτελούσε σοβαρό μειονέκτημα για τους ρήτορες καππαδοκικής καταγωγής, όπως μαρτυρεί και το ακόλουθο επίγραμμα, που αποδίδεται στον Λουκιανό (Παλατινή Ανθολογία, 11.436):

«θαῖττον ἔην λευκοὺς κόρακας πτηνάς τε χελώνας
εὐρεῖν ἢ δόκιμον ῥήτορα Καππαδόκη».

Τέτοιος ρήτορας ήταν και ο Πausanias από την Καισάρεια, μαθητής του Ηρώδου του Αττικού, για τον οποίο ο Φλάβιος Φιλόστρατος έγραψε: «ἀπήγγειλε παχείᾳ τῇ γλώττῃ καὶ ὡς Καππαδόκαις ξύνηθες, ξυγκρούων μὲν τὰ ξύμφωνα τῶν στοιχείων, συστέλλων δὲ τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνων τὰ βραχέα» (Βίοι Σοφιστῶν, 2.13).

Το παρεκκλήσι του Τιμίου Σταυρού στην τοποθεσία Καναβούρια, αμπελότοπο στην Χαράδρα των Ελεβρών

Μετά τις εισβολές των Σελτζούκων τον 11ο και τον 12ο αι. και των Οθωμανών τον 14ο και τον 15ο αι., η γλώσσα υφίσταται μεγάλο πλήγμα. Από τον 12ο αι. και μετά, η Καππαδοκία είναι ουσιαστικά αποκομμένη από τον υπόλοιπο ελληνόφωνο κόσμο και βρίσκεται διαρκώς σε κατάσταση γλωσσικής επαφής, διγλωσσίας, μείξης γλωσσικών κωδικών, αλλά και γλωσσικού θανάτου. Η επιρροή της τουρκικής γλώσσας στις ελληνόφωνες κοινότητες της Καππαδοκίας είναι καταστροφική, ενώ και η διαδικασία εξελληνισμού που είχε ξεκινήσει τον 3ο αι. π.Χ. έχει πλήρως ανατραπεί από μian αντίστοιχη διαδικασία εκτουρκισμού.

Στις αρχές του 20ού αι. είχαν απομείνει στην Καππαδοκία μόνον είκοσι ελληνόφωνες κοινότητες και ήταν όλες δίγλωσσες. Όταν ο καθηγητής Ρίτσαρντ Ντώκινς (ο πρώτος και τελευταίος γλωσσολόγος που διεξήγαγε έρευνα πεδίου στην Καππαδοκία) επισκέφτηκε τις κοινότητες αυτές γύρω στο 1910, αντιλήφθηκε ότι σχεδόν όλες οι καππαδοκικές διάλεκτοι βρίσκονταν στα πρόθυρα της εξαφάνισης. Η τουρκική είχε αντικαταστήσει την ελληνική ως γλώσσα

καθημερινής επικοινωνίας, ακόμη και σε αμιγώς χριστιανικά χωριά, όπως το Μιστί και η Αξός. Ότι είχε απομείνει από τα αυθεντικά καππαδοκικά ελληνικά είχε αλλάξει σημαντικά λόγω του εκτεταμένου δανεισμού ήχων, λέξεων και γραμματικών δομών από την τουρκική γλώσσα. Ο Ντώκινς περιγράφει την κατάσταση της γλώσσας ως εξής: «Το τουρκικό πνεύμα έχει αντικαταστήσει το ελληνικό· το σώμα παραμένει ελληνικό, αλλά η ψυχή έχει γίνει τουρκική» (Modern Greek in Asia Minor, σελ. 198). Η μείξη γλωσσικών κωδικών αντικατοπτρίζει την πολιτισμική συμβίωση χριστιανών και μουσουλμάνων, η οποία επιβεβαιώνεται και από τις προσωπικές μαρτυρίες προσφύγων που συγκεντρώνονται στην σειρά Η έξοδος του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

Οι Καππαδόκες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μακεδονίας ήταν στην πλειονότητά τους μόνο τουρκόφωνοι. Υπήρχε όμως και μια μειονότητα που χρησιμοποιούσε και την καππαδοκική και την τουρκική. Όπως επισημαίνει ο διαλεκτολόγος Νικόλαος Κοντοσόπουλος, «όποιος ακούει —ή μάλλον διαβάζει, γιατί σήμερα δεν μιλιούνται πια τα ιδιώματα αυτά, αφού όλοι σχεδόν οι φορείς τους, πρόσφυγες του 1922, έχουν πεθάνει— την καππαδοκική διάλεκτο, δεν ξέρει αν έχει να κάνει με τούρκικα σε ελληνικό στόμα ή με ελληνικά σε τούρκικο στόμα (Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής, σελ. 7)».

Η συνοικία Γενί Μαχαλάς της Σινασού, αμφιθεατρικά κτισμένη, με το Παρθεναγωγείο και την Εκκλησία των Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ

Η δύσκολη διαδικασία του επιπολιτισμού, οι διακρίσεις αλλά και η καταπίεση που οι πρόσφυγες ένιωθαν ότι βίωναν στην νέα τους πατρίδα συνέβαλαν στην επιτάχυνση της διαδικασίας γλωσσικής φθοράς και γλωσσικού θανάτου, η οποία είχε ξεκινήσει προ πολλού. Συνεργάτες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών που πήραν συνεντεύξεις από φυσικούς ομιλητές κατά τις δεκαετίες του 1940 και του 1950, καταβάλλοντας μια ύστατη προσπάθεια να καταγράψουν ορισμένες από τις διαλέκτους της Καππαδοκίας όσο αυτές ομιλούνταν ακόμη, διαπίστωσαν με θλίψη ότι ακόμη και οι ηλικιωμένοι είχαν αρχίσει να ξεχνούν σταδιακά την μητρική τους γλώσσα και αρνούσαν να την μεταδώσουν στα παιδιά και τα εγγόνια τους.

Οι φωνές των ανθρώπων της Καππαδοκίας έσβησαν σταδιακά, έως ότου κηρύχθηκαν και επισήμως νεκρές, όχι μόνο στην ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και σε έγκυρες διεθνείς γλωσσολογικές πηγές, όπως είναι τα «Ethnologue» και «The Linguist List». Η εργασία μου γύρω από την καππαδοκική διάλεκτο ξεκίνησε με αφορμή την διδακτορική μου έρευνα. Όταν ο καθηγητής Χρήστος Τζιτζιλής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μου ανέθεσε να γράψω το κεφάλαιο για την καππαδοκική στο σημαντικότατο έργο του για τις διαλέκτους της Νέας Ελληνικής, ήμουν πεπεισμένος ότι επρόκειτο για μία ακόμη νεκρή γλώσσα. Το τελικό προσχέδιο —όπως νόμιζα τότε— του σχετικού

Επάνω: Οι βράχοι της μονής Αγίου Νικολάου
Κάτω: Η ανατολική πλευρά των βράχων της Γοργολής με τις Βυζαντινές εκκλησίες

κεφαλαίου ολοκληρώθηκε το 2004. Ωστόσο, τον Μάιο του 2005, ο φίλος και συνάδελφός μου δρ Δημήτρης Παπαζαχαρίου του Πανεπιστημίου Πατρών μου έστειλε ένα DVD με ηχογραφήσεις από το χωριό Σήμαντρα της Μακεδονίας, ελληνική ονομασία του καππαδοκικού χωριού Σεμέντερε, η διάλεκτος του οποίου, σύμφωνα με τον Ντώκινς, ήταν και η πλέον «παραφθαρμένη» (ήτοι εκτουρκισμένη). Η γλώσσα των ηχογραφήσεων ήταν ελληνική, με διάσπαρτες τουρκικές λέξεις κάθε φορά που οι ομιλητές δεν ήθελαν να καταλάβει ο συνάδελφός μου τι έλεγαν. Αίφνης, ένας από τους ομιλητές πρόφερε τέσσερις λέξεις, μια μικρή φράση, στα καππαδοκικά: «πατέραμ ντώεκα φσέα έπκι» [«ο πατέρας μου έκανε δώδεκα παιδιά»]. Η

φράση ήταν από κάθε άποψη αμιγώς σημαντριώτικη, εκτός από την λέξη «πατέρα(ς)», που είναι κοινή δημοτική, ενώ η αντίστοιχη καππαδοκική λέξη είναι «βαβά(ς)». Κατά την διάρκεια προκαταρκτικής έρευνας στην Θεσσαλία τον Ιούνιο του 2005, ανακαλύψαμε, προς μεγάλη μας έκπληξη και ευχαρίστηση, ότι εξακολουθούν πράγματι να υπάρχουν ομιλητές της καππαδοκικής, όχι μόνον πολύ ηλικιωμένοι, αλλά και ομιλητές δεύτερης και τρίτης γενιάς, στους οποίους μάλιστα συγκαταλέγονται και άτομα στην αρχή της μέσης ηλικίας.

(Μετάφραση-Επιμέλεια: Λήδα Μπουζάλη)

(Σ.τ.Ε.) Οι φωτογραφίες από την Καππαδοκία προέρχονται από το λεύκωμα της υποτρόφου Ευαγγελίας Μπαλτά Συνασός. Εικόνες και αφηγήσεις (Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2004).